

Mángorlófa és szemiotika

*„Tört tojásnak alsó fele
Válik alsó földfenékké,
Tört tojásnak felső fele
A felettünk való éggé”*

(Kalevala)

Vajon mi köze van egymáshoz a mángorlófának és a szemiotikának? A kérdés felet-
több profán, azonban ha a 1. ábrán látható mángorlófa-díszítményt jobban megvizsgál-
juk, talán már „dereng” valami. A szemiotika jelekkel foglalkozó tudomány, melybe bele-
tartoznak ugyanúgy a nyelvi, mint a néphagyomány „jelei”, gazdag motívumok, díszít-
mények, szimbólumok. A néphagyomány jeleivel foglalkozó tudomány az etnoszemiotika
(egyes helyeken etnográfiai szemiotika.) Az etnoszemiotikával foglalkozó kutatók szerint
a néphagyomány jeleire is alkalmazható a Jakobson-féle modell, melyet a középiskolában
már megismerhettünk. Ennek leegyszerűsített változata látható a 2. ábrán.

Hogy megértsük, hogyan alkalmazható ez a séma a néprajzban, vegyünk egy példát.

Kukoricafosztáskor a legjobb mesemondó elmond egy történetet. Ő a feladó, s üze-
netéhez egy mindenki számára érthető kódot, a nyelvet használja. Az üzenet a mese erköl-
csi-esztétikai tartalma, amit a vevők (jelen esetben a mesét hallgatók) megértenek és átél-
nek. A néprajzot, mivel a feladó és a vevő ismeretlen (nem tudjuk, ki szerezte a mesét,
népdalt stb., és kinek adta elő először) elsősorban a kód és az üzenet érdekli. Hoppál Mi-
hály az emberi kódok csoportosítására egy, a kutatásban igen jól alkalmazható ábrát szer-
kesztett (3. ábra). Egyszerűbb dolgunk van a szóbeli hagyományokkal (népmese, népdal),
hisz ebben az esetben azt a kódot használják az üzenet közlésére, melyet minden ember
ismer, a nyelvet. Sokkal nehezebb a helyzetünk azonban a vizuális kódokkal, melyek a
díszítőművészetben jelennek meg (például: tojásfestés, szövésminta). Amint erre már több
szerző rámutatott, ezek között a díszítmények között elenyészően kevés az olyan motívu-
mok (kódok) száma, melyet a motívumot használók, vagy alkalmazók maguk is valamiféle
szimbólumként fognának föl. Annyi bizonyos azonban, hogy ez a fajta művészet nem ön-
célú. Az ábrákat, díszítményeket nem az egyszerű szépségükért alkalmazza.

Ennek igazolására az írást lehetne megemlíteni. Tudjuk, hogy mielőtt betűformává
egyszerűsödtek volna, az egyes szavaknak megvolt a képi megfelelője a reális valóságban.
Feltételezhetjük, hogy hordoztak valamiféle jelentést (bajelhárító, óvó, esetleg tabu-témák
képi, elfogadott ábrázolását) a népi kultúra jelei is.

1989-ben Orosházán az Észak utca 9. sz. ház padlásán bukkantam egy mángorló-
fára, amely rögtön felkeltette az érdeklődésemet, ugyanis egy addig általam ismeretlen áb-
ra volt rávésvé (1. ábra). Az ábrán kívül rajta volt készítőjének neve (Boros Pál) és a ké-
szítés dátuma (1866). Sajnos bővebb felvilágosítással a jelenlegi lakók nem szolgálhattak,
így nem tudjuk, vajon milyen alkalomból készült a tárgy, és kinek készítették.

Kíséreljük meg a mángorlófán látható ábrát értelmezni. Jól látható, hogy a motívum két részre bontható. Egy alsó tojás alakú részre, és egy felső, növényi motívumot ábrázoló részre. Foglalkozzunk előbb az alsó résszel.

Mit jelentett a tojásforma, a tojás a népi kultúrában? A Kalevalában a tojásbély alsó illetve felső fele jelképezi az eget és a földet (alsó és felső világ, a tojássárgája a Napot, a fehérje pedig a Holdat, tehát a tojást egyfajta világmodellként alkalmazzák. A tojásnak a magyar néphagyományban is megvan a maga helye, gondoljunk a húsvéti tojásra, melynek eredeti célja valószínűleg termékenység-varázslás volt. Miképp a tojás-világ is minden évben újjászületik, úgy születnek minden évben újjá az emberek, ez az élet rendje.) A mángorlófán látható tojást is felfoghatjuk mint világ-modellt. Ez a motívum is tovább bomlik két részre, egy határozottan elkülönített, lezárt hullámvonal segítségével, ez választja el egymástól a „felső” és az „alsó” világot. Az alsó világban hét „bugyor” található, mintha a pokol köreit mintázná, vagy akár a hét főbűnt, de gondolhatunk a gonosz hétfejű sárkány lakhelyére is. Látható, hogy a tojás alsó és felső része szimmetrikus, a csángók hite szerint hét rend van a mennyországban s hét rend van a pokolban. A két világot egymástól élesen elválasztó vonal a vizet szimbolizálja, melynek egyik végén véget ér a pokol, a sötétség; másik végén pedig kezdődik a tiszta, igaz világ. Ez a kettősség vonul végig a víz szimbolikájában. Ezen a vízen kelnek át Charon ladikja segítségével a halott lelkek a túlvilágra, azonban, ha az élet vízből iszunk, örökké élünk. A keresztény hitben ezzel a vízzel keresztelik meg az újszülöttet, de ez a víz pusztítja el a világot özönvíz formájában. A „felső világban” megjelenik a föld, az ég ellentétpárja, melyen az emberek laknak, élnek és dolgoznak. Föléjük borul a félkör alakú apró részekre bontott mennyboltozat, mely lényegében lezárja a tojásmotívumot, egyedül a virágot szimbolizáló díszítés helyezkedik el a tojáson kívül, félkör alakban. A tojásból sarjadzik ki a fa, melyet egyaránt táplál az éltető felső világ melege, a Nap; a termékeny földből pedig táplálékát szívta; az elengedhetetlen nedvességet az élet vízből kapta, s gyökerei talán az alvilágba nyúlnak. Ez az élet fája, amely a szűk emberi látóhatáron kívül virágzik és él, ágai közt a később földre leszálló születendő emberek lelkei ülnek, s magasbatörő lombjai diskurálnak a mindenkori teremtető lényvel. Ő az égígérő fa, akin a mesehős a csillagokig jut, s míg a mesehős a fára mászik (míg le nem esik), addig az emberek a földön májusfát állítanak. A levelei, ágai vigyázóan borulnak a világ fölé, óvják azt mindenféle bajtól.

Amint látjuk tökéletes allegóriája ez a paraszti világképnek, s milyen egyszerűen, nemesen fejezték ki a kifejezhetetlent. Bár ez az írás nem kimerítő, csak unicum jellegű, remélem néhány érdekes adattal szolgál. Akit pedig megfogott a téma, szeretettel ajánlom további kutatásra a bibliográfiát.

Tisztelettel: Zékány Károly Ödön

Irodalom

Diószegi Vilmos: 1958. A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp., 1967. a pogány magyarok hitvilága Bp.,

K. Csilléry Klára: 1976. A szerelmi ajándék a magyar parasztságnál. (in.: Etnographia, 103-132.),

Hoppál Mihály: 1971. Jegyzetek az etnográfiai szemiotikához. (in.: Népi kultúra – népi társadalom V–VI. 25–43.),

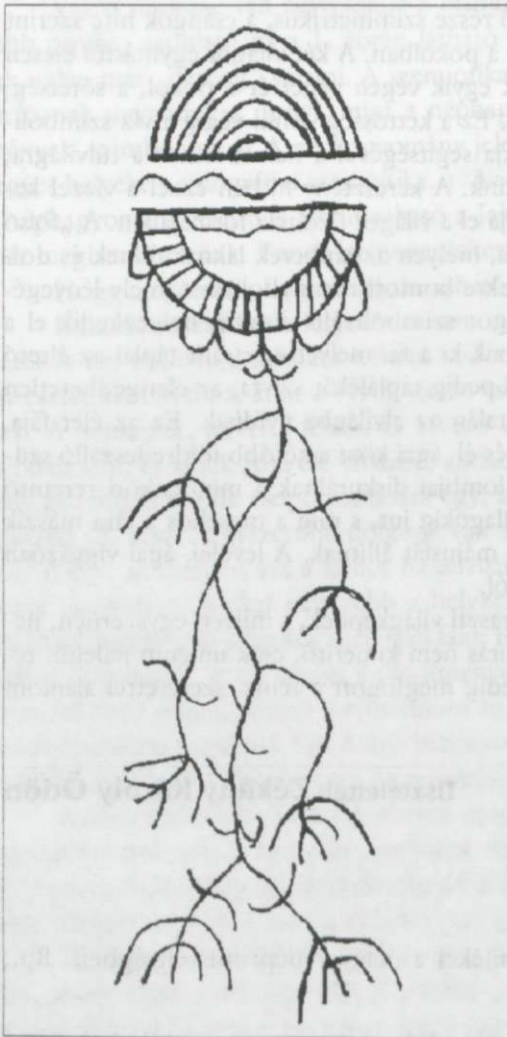
1982. Népművészet és etnoszemiotika. (in.: Népi kultúra – népi társadalom XI–XII. 191–217.),

1983. Jelrendszer a népművészetben. (in.: Népi kultúra – népi társadalom XIII. 275–297.),

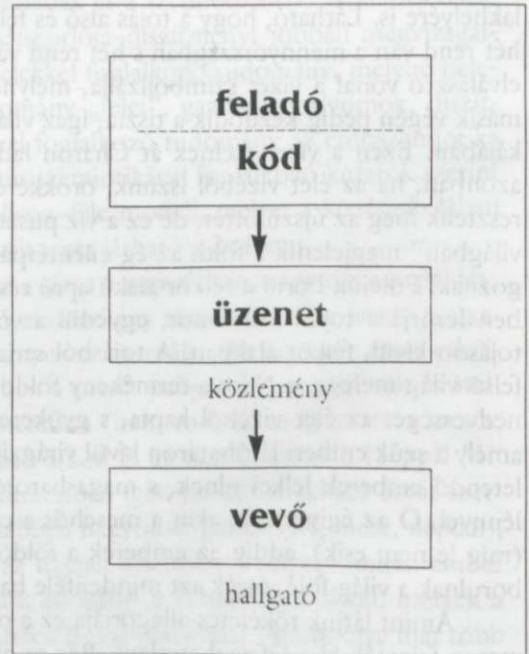
Hoppál Mihály–Jankovics Marcell–Nagy András–Szemadám György: 1990. Jelképtár,

Lükő Gábor: 1942. A magyar lélek formái,

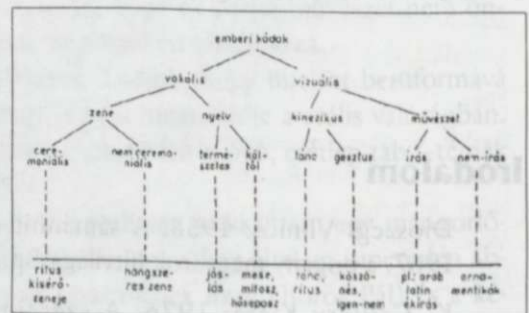
Dr. Szentiványi Róbert: 1926. A régi byblosi feliratok és az ABC keletkezése.

1. ábra

2. ábra

3. ábra